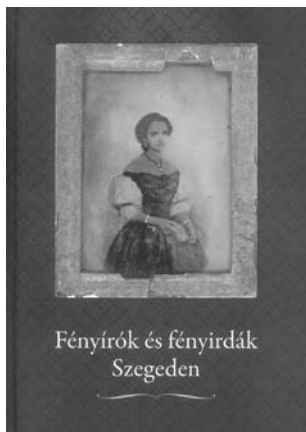


Alapmű, kis szeplőkkel

T. KNOTIK MÁRTA: FÉNYÍRÓK ÉS FÉNYÍRDÁK SZEGEDEN (1859–1913)



Móra Ferenc Múzeum
Szeged, 2009

A magyar fotó történetének egyik fontos helyszíne Szeged. Itt, az egyik legjelentősebb vidéki magyar városban, viszonylag korán figyelmet kapott az új technikai találmány, s a 19. század közepétől – egészen pontosan: 1859-től – az új szakma művelői Szegeden is munkába kezdtek. A fotótörténetnek ez az első, kezdeti szakasza, természetesen mint egy fontos technikatörténeti újdonság helyi térhódításának időszaka is érdekes, de – történeti szempontból – az igazi jelentőség inkább abból adódik, hogy a szegedieknek és Szegednek fotótechnikai megörökítése ettől kezdve a város történetének is része lett, s a rögzített vizuális információt egyre nagyobb mértékben már ez az új, minden addiginál hatékonyabb technika eredményezte. A helyi elit közepes, vagy a közepesnél is gyöngébb festők általi megörökítése mellett, sőt egyre inkább helyett, a fényképész kamerája örökítette meg a közélet szereplőit, sőt – mivel az új technika relatíve olcsóbb, s érzékelhetően gyorsabb és

jobb eredményt produkáló volt, mint a hagyományos portréfestészet – a megörökítettek köre hamarosan kiszélesedett: „egyszerű” mezei halandók is egyre inkább lencsevégre kerültek. Így a fényírók már olyan embereket is nagy számban örökítettek meg, akiknek nem tellett volna portréjuk megfestetésére, akiknek arca addig, ha meghaltak, örökre elveszett. Most, az emlékeztetéstől ezen új s hatékony eszközzel térhódításával, az egyéni emlékezés lehetősége ugrásszerűen megnőtt és kiterjedt: egyes kivételezettek lehetőségéből szélesebb társadalmi szegmens lehetősége lett. Sőt az így tárolt vizuális emlékezet, pontossága és terjedelme révén, már egy új korszak beköszöntét jelzi.

A fotótörténet e korai szakasza, sajnos, sokáig kívül esett a várostörténeti kutatás érdeklődésén. A „régifotók”, már tudniillik az, ami ebből az anyagból éppen hozzáférhető volt, csak mint egy-egy történeti munka (technikailag többnyire gyöngén reprodukált) *illusztrációi* voltak érdekesek. Összegyűjtésükre, rendezésükre, önálló történetük módszeres számbavételére nem igen jutott sem figyelem, sem erő. S bár a szegedi múzeumnak már viszonylag korán, a 20. század elejétől gyűjtőkörébe került a történeti és néprajzi érdekű fotó, az esetlegességeken túlmutató, módszeres gyűjtő és földolgozó munka csak jóval később, valamikor az 1960-as években kezdődött meg. A fotótörténet, mint önálló kutatási terület tehát meglehetősen későn formálódott ki. Jellemző e tekintetben, hogy T. Knotik Márta is, aki e munka oroszlánrészét végezte, csak kutatói (s gyűjtői) pályájának jó néhány kanyarja után érkezett el a fotótörténethez. (Eredeti szakterülete a textilrestau-

rálás volt, s figyelme a fényképészet felé csak bizonyos népi textiliák időmeghatározásának szükséglete miatt fordult.) T. Knotik Márta azonban nemcsak hatékony gyűjtőnek és alapos kutatónak bizonyult, de az aprómunkához szükséges kitartó türelem és szorgalom is sajátja. Hosszú, több értizedes szívós munkával teljesen beledolgozta magát a szegedi fotó történetébe, s részben nagy fotóanyagot gyűjtött és/vagy tárt föl, részben számba vett szinte mindent, amit az egykori helyi sajtó a szegedi fényképészetéről írt. Ez utóbbi önmagában is igencsak idő- és munkaigényes vállalkozás, s teljesítménye az aranymosáshoz hasonlatos: többnyire meglehetősen szűkszavú apró hírekkel, hirdetésekkel stb. kellett dolgoznia. A szokásos, narratív levéltári források, amelyekből a kutatók többnyire dolgozni szoktak, itt alig-alig álltak rendelkezésére. Mindazt azonban, amit lehetett, T. Knotik Márta a fősínpadra hozta, s a képekből, a hírlapi közleményekből, valamint a különböző levéltári forrásokból egy olyan adatbázist hozott létre, amely minden ezutáni kutatásnak szilárd és megkerülhetetlen alapját jelenti.

A könyv, ami most, a múzeum nagy fotótörténeti kiállítása alkalmából, de hosszú és szisztematikus munka eredményeként megjelent, 1859-től, az első, már szegedinek mondható fényképész föltűnésétől 1913-ig az utolsó teljes békeévig veszi számba a szegedi fotográfia történetét. A munka, amely alapvetően adattár jellegű, a „fényírók” és „fényírdák” szegedi föllépésének időrendjében regisztrálja az itt dolgozó, vagy alkalmilag itt is munkát vállaló fényképészeket, megadva a rájuk vonatkozó alapvető adatokat (működési időhatárok, műterem, elérhető életrajzi információk stb.), valamint tételesen regisztrálja a fényírók teljes, ma elérhető termését: fényképeiket. Mindazt, amit a közgyűjtemények (első sorban a szegedi múzeum) vagy magánszemélyek megőriztek belőlük. Magánkézben, lapangva, természetesen még jó néhány ide tartozó fotó várja a fölfedezést, a nyilvántartásba vételt – s ha szerencsénk van, ebből az anyagból a könyv ismeretében sok fősínpadra is fog kerülni: a tulajdonosok rájönnek, hogy mi is van a birtokukban; hogy amit őriznek, az történetileg értékes. Ez a remélhető gyarapodás azonban nem hiánya, vagy éppen hibája a könyvnek, hanem erénye: ez az adattár, megszületvén, megteremti a tájékozódás és az összevetés szilárd alapját, s pusztá létével is „új” anyag előcsalगतója.

Sajnos, a most számba vett „fényírók” neve ma még nem része a szegedi közműveltségnek, egy-egy jelentéktelen közszereplő nemritkán jóval ismertebb, mint ezek az új művelődéstörténeti korszakot nyitó, olykor a művészi minőséget közelítő mesteremberek. Ám ez a helyzet nem a hajdani fényírókat minősíti, hanem történeti emlékezetünk egyoldalúságaira hívja föl a figyelmet. T. Knotik Márta könyvének egyik, önmagában is fontos hozadéka, hogy mostantól kezdve a szegedi lokálpatriótáknak éppúgy számon kell tartaniuk ezeket a mesterembereket, mint a hajdani polgármestereket, újságírókat vagy a szegedi múlt más jeles személyiségeit. Hogy ki volt például Keglovich Emil, ezután éppúgy a helyi köztudat része kell legyen, mint hogy ki volt, mondjuk, a város szobrokat állíttató nagy „podesztája”, vagy sajtótörténeti újításokat megteremtő lapszerkesztője.

A szegedi fényírdák és fényírók történeti jelentősége kettős. Egyrészt működésük eredményeképpen immár tömegesen maradnak ránk a korábban emlékjel nélkül elenyésző szegedi arcok, viseletek, öltözködésben (is) kifejeződő szociokulturális mintázatok: a kulturális antropológia vizuális forrásai. Másrészt – s ezt az „egyszerű” érdeklődő is azonnal minőségi előrelépésként érzékeli – a régi város helyszíneinek, nagy eseményeinek (pl. árvíz) olyan vizuális dokumentációja keletkezett így, amely – egészen a mozgóképi megörö-

kíthetőség föltételeinek megszületéséig – a legpontosabb, legautentikusabb ábrázolása a város múltjának. S mivel ezek a hajdani mesteremberek nagy szakmai hozzáértéssel, gondosan és pontosan dolgoztak, ez a képi dokumentáció technikailag is kitűnő minőségben maradt ránk. Szimptomatikus, hogy a *Vízről*, az 1879-es nagy árvízről, amely majdnem teljesen elmosta a várost, pontosabban, ennek következményeiről, a víz alatt álló város állapotáról készült nagy méretű fotókból, Ferenc József is kapott ajándékba egy sorozatot – s ezek ma bécsi császári kincstár féltve őrzött kincsei. A képeket pár éve, reprezentatív kiállítás keretében a bécsi közönség is megismerhette.

T. Knotik Márta könyve ezeknek a fölbecsülhetetlen történeti értéket képviselő, város-történeti becsű fotóknak a javát most egybegyűjtve adja. Három nagy sorozatot közülük itt is érdemes megemlíteni. Az egyik Letzter Lázárnak a város *Víz előtti* helyszíneit megörökítő képei (74–101. kép), a második a Letzter-Lauscher cég árvízi képei (112–119. kép), a harmadik az „ideiglenesen” Szegeden is dolgozó Plohn Illés és Klósz György árvízi sorozatai. (Az előbbinek eredetileg 15 darabos sorozatából itt a 451–454. számú fotók adnak ízelítőt, az utóbbiéból a 455–460. számú képek.) A régi, *Víz előtti* Szegednek, illetve Szeged – nagy fejlődés kiindulópontjává váló – pusztulásának ez a dokumentációja már a fényképészet emlékeztető funkciójának látványos demonstrációja.

A könyv – s főleg a mögötte meghúzódó muzeológiai és kutatói teljesítmény – a kitarító, módszeres munka, a szorgalom eredménye. Elsőrendű fontosságú leletmentés. S nemcsak minden további fotótörténeti kutatás alapja és kiindulópontja, de egyben *többféle történeti elemzés nélkülözhetetlen föltétele*. Nem lehet érte eléggé dicsérni T. Knotik Mártát (aki – illő megjegyeznünk – éppen 2010-ben ünnepelte 80. születésnapját).

A nagy eredmények tudatában csak röstelkedve lehet szóvá tenni néhány szeplőt, amelyek – bár könnyen elkerülhetők lettek volna – rontják e fontos könyv hatékonyságát. Az egyik ilyen szeplő a szerző, a másik a kiadó, a harmadik pedig a nyomda számlájára irandó. A szerzőnek róható föl, hogy a könyv szövege helyenként dőcög, a megfogalmazás nehézkes vagy – itt-ott – ügyetlen. Nagy kár ezért, mert az a tudás, amelyet T. Knotik Márta az évtizedek során fölhalmozott, hajlékonyabb, pontosabb megfogalmazás esetén jobban, tisztábban érvényesülhetett volna. S egy nyelvi lektor ezeken a hibákon könnyedén javíthatott volna. A kiadó számláját terheli a könyv formátumának megválasztása: egy nagyobb, albumszerű formátum jobb és tetszetősebb képszerkesztést tett volna lehetővé, s ez – fotókról lévén szó – nem elhanyagolható szempont. S végül azt is meg kell említeni, hogy a nyomda nem nőtt föl a feladathoz. A képek, helyesen, színesben vannak nyomva, ami még az úgynevezett fekete-fehér képek esetében is gazdagabb vizuális élményt nyújt, hiszen így visszaadhatóvá válik a régi fotópapír természetes besárgulása, tónusa stb. Azaz láthatóvá válik, hogy valójában a fekete és a fehér sem fekete vagy fehér, hanem „színe” van, az időnek és a kémiai folyamatoknak az eredményeként. Ám, sajnos, e színes nyomás nyomdai beállítása nem mindig sikerült: a 10. kép, amely a 16. oldalról átnyúlik a 17. oldalra, az előbbin barnás, az utóbbin zöldes színeződést mutat.

Egészében mégis elmondható: alpmű született, s köszönet illeti érte a szerzőt, aki – egyéb munkája mellett – néhány évtizedet erre a leletmentő és -föltáró munkára fordított, megvetve a szegedi fotótörténeti kutatások alapját.

Lengyel András